

## Микола Григорович Милютін

Тетяна Атемасова, Наталя Чеберяченко

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків)*  
*e-mail: t.atemasova@karazin.ua; orcid: 0000-0002-7527-5143*

**АТЕМАСОВА, Т., Н. ЧЕБЕРЯЧЕНКО. Микола Нрыгоровыч Мылютин.** — Mykola Mylutin was a zoologist and epizootologist, specialist in epizootology of plague, tularemia and other especially dangerous infections, researcher of natural foci of especially dangerous infections in Ukraine. In 1933–1971, he taught biology, zoology, and mammalogy in higher educational institutions of Kharkiv (1956–1971 — in Kharkiv State University). At the same time, he conducted research on rodents as sources of particularly dangerous infections — tularemia and plague. For the first time in Ukraine, he isolated a culture of pathogens of tularemia from the water vole (1966). In 1941–1944, he worked as a zoologist at the Guryev Anti-Plague Station (Kazakhstan). Based on the materials of these works, he prepared a doctoral dissertation titled ‘Ecological and geographical review of rodents of the north-east of the Caspian Sea’ (1968).

### Біографічні деталі

Микола Григорович Милютін народився 09.08.1901 у Харкові, в родині робітника. 1920–1921 — викладач політвідділу Харківського Губвійськомату. 1921–1926 — студент Харківського ІНО. Із травня по жовтень 1926 р. — асистент І Харківського Санбакінституту. У жовтні-листопаді 1926 р. — інструктор-зоолог Стазра НКЗС УРСР (Харків). Листопад 1926 — жовтень 1927 — слухач курсів при Ленінградському ІЗІФі. Початки професійної роботи пов'язані з системою захисту рослин.

Березень 1927 — жовтень 1929 р. — фахівець із захисту рослин ХОС СтаЗРа НКЗУ (Харків). Жовтень 1927 р. до листопада 1930 р. — аспірант кафедри зоології хребетних ХІНО. Січень 1930 — січень 1935 — ст. наук. сп. Українського відділу Всесоюзного НДІ мисливпрому (мисливпромбіостанія), Харків.

Рис. 1. Микола Григорович Милютін (9 серпня 1901 — 1971+) зоолог-епізотолог, фахівець з епізотології особливо небезпечних інфекцій (ОНІ), дослідник природних вогнищ ОНІ в Україні. Викладач. Фото з випускного альбому біологічного факультету за 1966 р. (архів кафедри зоології ХНУ).



Подальша кар'єра — викладацька. Січень 1930 — серпень 1932 — викладач зоології Вищих Агроіндустріальних курсів (Харків). Вересень 1932 — вересень 1933 — доцент зоології Агроіндустріальної академії (Харків). Квітень 1934 р. — вересень 1937 — доцент зоології Харківського сільгоспінституту. 1938 р. — вчений ступінь кандидата біологічних наук. Вересень 1934 р. — жовтень 1941 р. — зоолог Харківської протичумної станції. Жовтень 1941 р. — липень 1944 — старший зоолог Гур'євської протичумної станції (Казахстан). Повоєнна кар'єра. Липень 1944 р. — вересень 1948 р. — старший зоолог Харківської спостережної протичумної станції. Вересень 1944 р. — вересень 1948 р. — в.о. доцента Харківського медичного інституту. Вересень 1949 р. — вересень 1952 р. — зав. каф. природознавства Харківського учительського інституту. У 1951 р. затверджений у вченому званні доцента по кафедрі природознавства. Докторантура у Харківському учительському інституті (з 1952 р. — Харківський державний пед. інститут).

З жовтня 1952 до 1956 рр. — доцент Харківського педінституту, з 1953 р. — помічник директора інституту з наукової роботи. З вересня 1956 р. — доцент кафедри зоології хребетних біологічного факультету Харківського держуніверситету (у зв'язку з об'єднанням факультетів держуніверситету та педагогічного інституту). 1971 — вихід на пенсію.

### **Ключові наукові доробки в теріології**

У 1930–1935 рр. старший науковий співробітник мисливської промислової біостанції, але ще раніше, у 1929 р. досліджував розповсюдження хохулі на Дніпрі. Деяко з результатів робіт тих років опубліковано у передвоєнні роки (Милютін, 1936, 1941).

До 1951 р. разом із Я. П. Зубком досліджував мишоподібних гризунів Каменського Поду та Дніпровських плавнів. У 1956 р. педагогічний інститут був об'єднаний з університетом, внаслідок чого на кафедрі зоології утворився потужний колектив теріологів (Я. П. Зубко, О. С. Лисецький, М. Г. Милютін). У 1957 р. здійснював експедиції до околиць Градизька (Полтавщина), Каховки (Херсонщина); проводив дослідження за тематикою «Екологія водяної нориці» на тлі рівня захворюваності на туляремію у різних областях України». Відібрано статистичний матеріал по природній вогнищевості туляремії та об'ємах заготівель водяної нориці та інших гризунів. Разом з відділом особливо небезпечних інфекцій обласної СЕС (лікар А. Б. Гуз) проводив експериментальні дослідження з інфекційної чутливості до туляремії сліпачків та сліпачків. Експерименти полягали у зараженні тварин різними дозами збудника туляремії, що дозволило виявити високу їхню сприйнятливість та інфекційну чутливість до туляремії. 1958 — експедиційні виїзди у Полтавську, Запорізьку та Херсонську області протягом року. 1961 — експедиції районами Харківської обл., до Одеської та Сумської обл.

Із 1962 р. — доцент кафедри зоології хребетних, кандидат біологічних наук, викладав курс «Теріологія», виконував дослідження за темою «Ссавці Харківської області, їх господарське та епідеміологічне значення», розділ — «Ховрахи, особливості їх екології, шкода у сільському господарстві та заходи боротьби». Вивчав розмноження та розміщення ховрахів у Харківській обл., віковий склад популяцій, мінливість, роль в епізоотології туляремії. Виокремив зони промислу та оцінив шкоду ховрахів у сільському господарстві. Надав рекомендації та оцінку заходів з боротьби з ховрахами. Дослідив понад 1000 звірків зі складанням картотеки. На 1962 р. мав 36 друкованих праць.

У 1963 р. за планом наукових робіт кафедри виконував дослідження за темою «Еколого-фауністичні та епідеміологічні особливості природного вогнища туляремії у пониззях р. Сули». Створення Кременчуцького водосховища суттєво зменшило площу вогнища, але його найнебезпечніша частина збереглася повністю. 1964 працював за темою «Еколого-фауністичні та епідеміологічні особливості туляремії. Вогнища степу та лісостепу Правобережжя УРСР» здійснив експедиції до Одеської та Вінницької областей. 1968 — закінчив роботу над докторською дисертацією «Еколого-географічний нарис гризунів північно-східного Прикаспію», присвячену гризунам Гур'євської області Казахстану, їх санітарному значенню та заходам боротьби з ними. 1966–1970 рр. — вивчав еколого-фауністичні та епідеміологічні особливості природних вогнищ туляремії у Луганській та Донецькій областях. Встановлено розподіл та структуру вогнищ туляремії, що зі своїми особливостями віднесені до заплавно-болотного та степового типів із добре вираженою для останнього полігостальним і полівекторним характером.

Вивчав теріофауну байрачних лісів півдня Донеччини, що дозволило отримати нові дані про розповсюдження мишака жовтогрудого, мишки лучної, нориці рудої, мідіці звичайної, які виявилися поширеними значно південніше, ніж це вважалося раніше.

Вперше в Україні виділив культуру збудника туляремії з водяного щура (Мильотін 1966, 1971). З січня 1970 р. для вивчення природних вогнищ туляремії у Харківській області використовувався і послід рукокрилих. Цією роботою у 1971 р. планувалося завершити багаторічне вивчення природної вогнищевості туляремії в Україні. Підготував до друку монографію «Природні вогнища туляремії та їх еколого-фауністичні особливості в УРСР».

Географія досліджень охоплювала такі природні регіони та адмінобласті, як Українське Полісся, Харківська, Полтавська, Чернігівська, Вінницька, Одеська, Запорізька, Херсонська, Луганська області України.

### **Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки**

Керівник наукового студентського гуртка на кафедрі зоології хребетних ХГУ (1962–1966), керівник численних студентських наукових робіт, представлених на наукових конференціях. Член бюро науково-атеїстичної секції ра-

йонного відділення товариства Знання. Епізодично — робота у виборчих комісіях. Під час роботи у педагогічному інституті на прохання В. Г. Аверіна він занявся із юннатами Харківського зоопарку.

Мав державні нагороди, у т.ч. Орден Трудового Червоного прапора.

Микола Милютін описав підвид щура водяного *Arvicola amphibius aver?*-*ni* Miljutin 1939 з Харківщини, назвавши його на честь В. Г. Аверіна.

## Література

- Милютин, Н. Г. 1930. Матеріали до фауни Mammalia Дніпропетровської округи. *Труди Харківського Товариства дослідників природи*, **55** (2): 79. (Записки науково-дослідної кафедри зоології).
- Милютин Н. Г. 1936. О населенности нор и об учете выхухоли по норам на Украине. *Выхухоль*. Главпушнина НКВТ, Москва, 80–94.
- Милютин, Н. Г. 1941a. Материалы к размножению крота. *Зоологический журнал*, **20** (3): 482–484.
- Милютин, Н. Г. 1941b. Материалы к экологии байбака. *Зоологический журнал*, **20** (4–5): 654–667.
- Милютин, Н. Г. 1956. Размножение мышевидных грызунов в скирдах и ометах и его значение в эпизоотологии и эпидемиологии туляремии. В кн.: *Труды II научной конференции паразитологов УССР*. Изд-во АН УССР, Киев, 336–340.
- Милютин, Н. Г. 1962. Зоологическая характеристика и ландшафтная типизация природных очагов туляремии в Украинском Полесье. *Журнал микробиологии, эпидемиологии и иммунологии* 12: 84–89.
- Милютин, Н. Г. 1962. Географическое распространение и биоценотическая характеристика природных очагов туляремии пойменно-болотного типа на Украине. *Труды НИИ биологии и биол. ф-та (Харьков)*, **32**: 88–110. (Харьковский госуниверситет. Уч. зап.; Том 130).
- Милютин, Н. Г. 1964. Распространение и структура природных очагов туляремии в левобережной лесостепи и смежных районах степи Украины *Проблемы паразитологи*. *Труды Украинского республиканского общества паразитологов*, **3**: 277–286.
- Милютин, Н. Г. 1965. Природные очаги туляремии в ландшафтно-географических зонах Лесостепи и Степи на Правобережье Украинской ССР. *Вестник Харьковского университета. Серия Биологическая*, **1**: 106–107.
- Милютин, Н. Г. 1971. Распространение природных очагов туляремии и ближайшие задачи их изучения на Левобережье Украинской ССР. В кн.: *Материалы по медицинской географии*. Ленинград, 102–104.

**Атемасова, Т., Чеберяченко, Н. Микола Григорович Милютін.** — Микола Милютін — зоолог-епізотолог, фахівець з епізотології чуми, туляремії та інших особливо небезпечних інфекцій, дослідник природних вогнищ особливо небезпечних інфекцій в Україні. З 1933 по 1971 р. працював у вищих навчальних закладах Харкова, викладаючи біологію, зоологію, теріологію; зокрема, з 1956 по 1971 рр. — у Харківському державному університеті. Водночас продовжував дослідження гризунів як джерела особливо небезпечних інфекцій. Вперше в Україні виділив культуру збудника туляремії від щура водяного (1966). З 1941 по 1944 роки працював зоологом на Гур'євській протичумній станції (Казахстан). На матеріалах цих робіт підготував докторську дисертацію «Еколого-фауністичні та епідеміологічні особливості туляремії. Вогнища степу та лісостепу Правобережжя УРСР» (1968).

## References

- Myliutin, N. G. 1930. Materials for the fauna Mammalia of Dnipropetrovsk district. *Proceedings of the Kharkiv Society of Nature Researchers*, 55 (2): 79. (Notes of the Research Department of Zoology). [In Ukrainian]
- Myliutin, N. G. 1936. On the population of burrows and on the accounting of burrows in burrows in Ukraine. *Russian Desman*. Glavpushhina NKVT, Mockva, 80–94. [In Russian]
- Myliutin, N. G. 1941. Materials for mole breeding. *Zoologicheskii zhurnal*, 20 (3): 482–484. [In Russian]
- Myliutin, N. G. 1941. Materials on ecology of a baibak. *Zoologicheskii zhurnal*, 20 (4–5): 654–667. [In Russian]
- Myliutin, N. G. 1956. Reproduction of murine rodents in skirts and omets and its value in epizootology and epidemiology of tularemia. *Proceedings of the II scientific conf. parasitologists of the USSR*. Publishing house of the USSR Academy of Sciences, Kyiv, 336–340. [In Russian]
- Myliutin, N. G. 1962. Zoological characteristics and landscape typification of natural foci of tularemia in the Ukrainian Polesie. *Journal of Microbiology, Epidemiology and Immunobiology*, 12: 84–89. [In Russian]
- Myliutin, N. G. 1962. Geographical distribution and biocenotic characteristics of natural foci of tularemia of the floodplain type in Ukraine. *Proceedings of the Research Institute of Biology and Biol. f-ta (Kharkov)*, 32: 89–110. (Kharkov State University. Uch. Zap. ; Vol. 130). [In Russian]
- Myliutin, N. G. 1964. Distribution and structure of natural foci of tularemia in the left-bank forest-steppe and adjacent areas of the steppe of Ukraine *Problems of parasitology. Trudy Ukr. resp. ob-va parasitologov*, 3: 277–286. [In Russian]
- Myliutin, N. G. 1965. Natural foci of tularemia in the landscape-geographical zones of the Forest-Steppe and Steppe on the Right Bank of the Ukrainian SSR. *Bulletin of Kharkiv University. Ser. Biological*, 1: 106–107. [In Russian]
- Myliutin, N. G. 1971. Distribution of natural foci of tularemia and the immediate tasks of their study on the Left Bank of the Ukrainian SSR *Materials on medical geography*. Leningrad, 102–104. [In Russian]

## запас

- Мильотин, Н. Г. 1938. Водяная крыса (*Arvicola amphibious* L.) ее биология, хозяйственное и эпидемиологическое значение. *Записки Харьковского сельхоз. ин-та*, 1. 4.
- Мильотин, Н. Г. 1959. Современное количественное распределение водяной полевки на Украине. *Материалы 3 совещания по естеств.-истор. и естеств. законом. географического районирования УССР*. МГУ, Москва. \*\*\*\*
- Мильотин Н. Г. 1961. Природные очаги туляремии, их характеристика и распространение в Украинской ССР. *Первое Всес. совещ по млекопитающим. III*. Москва. \*\*\*\*
- Мильотин, Н. Г. 1962. Особенности географического распространения и современное количественное размещение водяной полевки в УССР в связи с созданием каскада водохранилищ на Днестре. *Вторая зоол. конф. БССР. Тез. докл.*, 75–77. Milyutin, N. G. 1962. Features of geographical distribution and modern quantitative placement of the water vole in the USSR in connection with the creation of a cascade of reservoirs on the Dnieper. *The second zoo. conf. BSSR. Thesis. dokl.*, 75–77.
- Мильотин, Н. Г., Н. И. Веденева, А. Б. Гуз. 1964. К изучению природных очагов туляремии пойменно-болотного типа в Полтавской области. *Журнал микробиологии, эпидемиологии и иммунобиологии*, 5: 142–143. Milyutin, N. G., N. I. Vedeneva, A. B. Guz. 1964. To the study of natural foci of tularemia of the floodplain type in the Poltava region. *Journal of Microbiology, Epidemiology and Immunobiology*, 5: 142–143. [In Russian]
- Мильотин, Н. Г. 1966. Водяная полевка и природные очаги туляремии пойменно-болотного типа на Левобережье Украины. *Природные и трудовые ресурсы Левобережной Украины и их ис-*

пользование. Том 7. (Материалы второй межвед. научн. конф.) Москва, 303–308. Milyutin, NG 1966. Water vole and natural eyes of tularemia of the floodplain type on the Left Bank of Ukraine. *Natural and labor resources of the Left Bank of Ukraine and their use. Vol. 7. (Proceedings of the Second Interdepartmental Scientific Conference)* Moscow, 303–308.

Милютин, Н. Г. 1968. Природные очаги туляремии и их териологические особенности в лесостепной и степной зонах Украины. *Биологическая наука в университетах и пед. институтах Украины за 50 лет* : Материалы межвузовской респ. конф. Изд-во ХГУ, Харьков, 188–190. Milyutin, NG 1968. Natural foci of tularemia and their theriological features in the forest-steppe and steppe zones of Ukraine. *Biological science in universities and ped. institutes of Ukraine for 50 years*: Materials of the interuniversity rep. conf. KSU Publishing House, Kharkiv, 188–190. [In Russian]